

Vårdare nere för räkning

Klimatet hårdnar på svenska fängelser. Fler intagna, färre anställda, större krav, mer ansvar, mindre pengar.

TEXT: HANS KARLSSON
BILD: ADAM HAGLUND

Under 2004 uppmärksammades kriminalvården på grund av flera allvarliga rymningar, fritagningar och ett gisslandrama. Följden blev ett 2005 med ökad kontroll och hårdare krav på säkerhet. Samtidigt har omfattande besparingar genomförts. I överfulla anstalter med allt tuffare klimat är det således färre vårdare som står för tryggheten, både på insidan och på utsidan av murarna.

– Det går inte att jobba på ett fängelse om man är rädd, då klarar man inte arbetet, säger Håkan Tullberg, skyddsombud inom kriminalvårdsmyndigheten i Malmö norr.

Den vita skylten pekar mot ett stilla kvarter, omgärdat av en fem meter hög betongmur. Ovanpå den ligger en 1,5 meter hög concertinatråd – en taggtråd med små knivblad. "Kv.99 Centralfängelset" står det på skylten. Kirsebergsanstalten ligger mitt i Malmö, vägg i vägg med en grundskola och är en av de åtta anstalter som Kriminalvårdsstyrelsen satsade på efter förra årets uppmärksammade rymningar.

– Folk vet nog inte hur grovt kriminella som sitter här. Men skulle någon komma ut så stannar de väl inte i området, säger Sanna Hansson som jobbat på fängelset i fyra år.

Nycklarna skramlar när Håkan Tullberg läser upp en dörr, glider igenom och läser bakom sig igen. Avdelningarna ska inte ha kontakt med varandra och ingen obehörig

ska kunna komma in i eller ut från fängelset. Därför bär inte vårdarna några nycklar som leder ut ur byggnaden ifall en knippa skulle hamna i fel händer. För att komma ut eller för att gå på promenad måste nycklarna bytas i ett skåp. Om nycklarna är borta mer än 14 timmar så larmar skåpet – ännu en följd av säkerhetstänkandet.

– Här finns plats för 157 intagna och det är fullt överallt. Planeringen utgår från en beläggning på 90 procent för att kunna flytta de intagna om det blir problem. Allt är anpassat för det; personal, kök, fritidsutrymmen. Men idag har de flesta anstalter en beläggning på 99-100 procent och på häktena kan de intagna få bo tillsammans, säger han.

Kriminalvården kläms mellan överbeläggning och stora besparingskrav. I våras ville Kriminalvårdsstyrelsen spara 100 miljoner på personalsidan. Fackförbundet SEKO befarade då att 300 vårdartjänster skulle försvinna.

– De kraven var helt orealistiska och nu kan vi konstatera att det rör sig om 147 tjänster, men de är tagna från en redan låg personalnivå, säger Roal Nilsen som är ombudsman på SEKO.

Det betyder längre väntetider och mindre kontakt mellan de intagna och vårdarna vilket i sin tur leder till en tuffare arbetsmiljö med spänningar, hot och våld. Håkan Tullberg säger att Kirseberg nu går på en minimibemannning.

– Vi känner att vi är för få för att klara vår uppgift. Om man trycker på överfalls-larmet vill man att det ska komma många. Nu kan vi vara två eller tre vårdare på tjugofem intagna.

Kraven på bättre säkerhet kommer således att upprätthållas av färre anställda. Samtidigt har en rad åtgärder vidtagits för att

stärka det yttre fysiska och tekniska skyddet. Håkan Tullberg tycker att det är märkligt.

– Kameror och taggtråd hindrar inga rymningar, det är det personalen som gör. Man kan tycka att det är många anställda inom kriminalvården i förhållande till antalet intagna, men man måste titta på den uniformerade personalen, säger han.

Bernt Runberg är skyddsombud på Skogomeanstalten utanför Göteborg och han bekräftar situationen när han förklarar vad han kallar för "löjeväckande miljardslöseri".

– I mitten av 1990-talet delades kriminalvården upp i 37 myndigheter och det var ett oerhört slöseri med skattemedel som kunde ha lagts på vårdare och verksamheten. Istället fick vi mängder av myndighetschefer och kontorspersonal som inte tillför något, säger han.

I Skogome har glappet mellan visionen om en god kriminalvård och de pågående besparingarna skapat en så känslig situation att en del av vårdarna inte vill uppge sina riktiga namn. "Leif" har jobbat som vårdare i tre år och han känner sig uppgiven.

– Man drar in på så mycket, men ändå krävs det samma arbetsinsats av oss. Just nu är det mest kaos. Miljön har blivit tuffare för de intagna. Ledningen har lagt om våra scheman till mer bevakning och mindre samtal. Det har gått från behandling till säkerhet, en rent populistisk kriminalvård där man ställer hårdare krav, säger han.

"Karin" har arbetat i två år och hon upplever samma vanmakt. Numera är en kriminalvårdare normalt i tjänst varannan helg och har flera kvällspass.

– När man slutar ta in vikarier vid vakan- ser, får vi stora förändringar i våra tjänstgöringsscheman. Färre ska täcka upp fler tider. Samtidigt har vi fått fler klienter att

Kameror och taggtråd hindrar inga rymningar, säger Håkan Tullberg. Det är det personalen som gör.

Behandlingsprogram läggs ner för att de är dyra. I längden skulle det dock löna sig att ha kvar dem. Det menar Sanna Hansson, vårdare på Kirseberg.

vara kontaktman för, säger hon.

När en dömd person kommer till en anstalt görs en utredning utifrån aspekter som ekonomi, jobb, familj och droger och sedan graderas hjälpbehovet på en skala från ett till fyra. Varje vårdare är kontaktman för tre till fem interner och sköter därigenom all kontakt utåt mot samhället liksom inåt mot anstalten. De följer med på permissioner och planerar för att tiden inne i fängelset ska bli så meningsfull som möjligt.

Men tiden och orken för samtal med de intagna blir allt mer begränsad, enligt "Peter" som varit vårdare i Skogome i sex år.

– Det blir lätt så att vi blir sittande vid datorn när det är färre personal på avdelningen. Till stor del beror det på mängden arbetsuppgifter, det tar på oss psykiskt. Man känner att man inte orkar prata med de intagna när man jobbar så mycket, man känner mest för att stänga dörren och vara för sig själv, säger han.

Både Håkan Tullberg och Bernt Runberg bekräftar att det kan vara ett evigt tjatande från internerna, om allt.

– De hittar ständigt nya saker, de provocerar och tänjer på gränserna vilket personalen måste kunna hantera. Gränssättning sker hela tiden. Det är mycket påfrestande, säger Bernt Runberg.

Balansgången mellan närhet och distans kan vara svår. Rollerna är dubbla. Vårdaren Peter lyfter också fram att det kan bli problem om avståndet mellan de intagna och vårdarna blir för stort.

– Det är lättare för en intagen att avpersonifiera oss om vi inte har en relation och då blir det lättare bråk. Om larret går måste vi rusa iväg för att hjälpa till, om vi kan, och man vet aldrig vad man kommer till, säger han.

Men arbetet som kriminalvårdare är inte enbart krävande. Anstalten i Skogome har specialiserat sig på sexualbrottslingar som är svåra att placera någon annanstans. Bland de kriminella finns en hierarki där sexualbrottslingarna hamnar längst ner. Men det finns en rangordning även där. Det är bättre att vara våldtäktsman än pedofil. Karin menar därför att hennes arbete är avgörande.

– Ute i samhället kan man bara se den där jävla pedofilen och vilja ta bort honom,

men när vi möter honom här på insidan får vi se hela människan och vi kan hjälpa honom mer. Jag tror att det är likadant för internerna gentemot vårdarna. Om de känner att det inte är så stor skillnad, om vi inte bara är "plitar", kan vi komma närmare. Vi är ju här både för att skydda samhället och för att minska de skadliga effekterna av frihetsberövandet, säger hon.

Både Leif och Karin trivs med sitt arbete, men känner en frustration över att de inte kan göra allt de skulle vilja.

– Vad är det som gör mest skillnad i den intagnes livssituation? Är det vad som sker under en behandlingstid i veckan eller är det helheten, att det är lugnt på avdelningen, att relationen till vårdarna fungerar? De intagna måste kunna praktisera det de möter i behandlingen på människor som representerar det övriga samhället. Vi är de representanterna, säger Leif.

I Kirseberg påtalar vårdaren Sanna Hansson samma sak. Hon ska vara nära de intagna, men inte privat, inte för nära. Som kvinna kan hon därför känna sig i både över- och underläge. Hon blir aldrig ett reellt hot mot någon och det finns ingen prestige i att bråka med henne. Samtidigt får hon möta och hantera många känslor hos dem som är inlästa, både ledsnad och glädje.

– Många behandlingsprogram har lagts ner eftersom de kostar pengar, men i längden blir det billigare att ha dem kvar, säger hon. Man kan undra vad syftet är med kriminalvården. Att ha det lugnt på anstalten? Att förvara brottslingar? Eller att lyckas få dem "bättre ut"?

I den interna rapporteringen har nya formuleringar dykt upp som visar på konsekvensen av besparingarna. För att nå målet med en budget i balans 2007 begär Kriminalvårdsstyrelsen att regeringen ska precisera "det framtida kriminalpolitiska uppdraget". I Statskontorets granskning av kriminalvården talas det om "ambitionsnivåändringar".

Varje dag väcks internerna klockan åtta på morgonen då vårdaren låser upp celldörren och vid 19.45 blir de inlästa igen. Det finns förslag på att inläsningen ska ske ännu tidigare. Om en intagen önskar något utöver de fastställda reglerna måste en formell ansökan fyllas i och lämnas till kontaktmannen och beslutssystemet kan var trögt. Sanna Hansson hjälper en fransktalande intagen att fylla i hans ansökan.

– Här går inte att göra några egna val alls, det finns ingen spontanitet. Om vi ska gå på promenad går vi vid en viss tid prick för att de intagna inte ska krocka med någon som de inte ska möta. Allt är väldigt logistiskt, varje förändring påverkar hela huset, säger hon.

Men Håkan Tullberg uttrycker ändå en viss stolthet för Kirsebergs arbetsmiljö.

– På vissa anstalter med samma säkerhetsklass finns det områden där vårdarna inte får röra sig alls, där de intagna styr helt och hållet. Går man där kommer det snart något flygande eller också uppstår problem. Då undviker man hellre det. På Kirseberg finns inga sådana gränser, säger han.

Kriminalvården har svårt att hålla kvar sina anställda. Varje år är personalomsättningen cirka 1 500 personer. Ambitionen är att varje vårdare ska genomgå en grundutbildning, KRUT, som betalas av myndigheten. Det utgör en stor kostnad, cirka 250 000 kronor per person, då den som utbildas måste ersättas med en vikare som sedan i sin tur bör utbildas.

Under 2005 inleddes en utredning kring möjligheterna att skapa en tvåårig akademisk yrkesutbildning för kriminalvårdare inom högskolan för att från början rekrytera personal med högre kompetens. Fler väntas då stanna kvar i yrket och dess status höjs. Målet är att minst 50 procent av vårdarna ska ha en relevant högskoleutbildning, idag är det 26 procent. Samtidigt ställer det högre krav på en god arbetsmiljö, ett meningsfullt arbetsinnehåll, utvecklingsmöjligheter och högre lön. Sanna Hansson har en avklarad juristexamen, men tjänar bara 17 000 kronor i månaden.

– Vill man locka personal med högre utbildning måste man betala mer än så. Kriminalvården vill höja kompetensen inom kåren, men det får inte kosta något. Nu läser jag spanska och psykologi, men det får ske på fritiden och myndigheten vill inte betala kostnaden. I början gick jag in här med en stor iver och många sa att jag var för ambitiös, men nu börjar jag bli trött på alla besparingar, säger hon.

I Skogome känner man igen diskussionen. – Vem tar ansvar för att först ge en så bra utbildning och sedan skicka ut oss på en arbetsplats med låg lön och i en arbetsmiljö där få vill stanna kvar? frågar Leif.

Och Karin befarar att det snart inte kommer att finnas någon engagerad personal kvar om arbetsvillkoren blir allt sämre.

– På ett plan är det ett mycket attraktivt arbete. Vi har alla läst beteendevetenskap i någon form och skulle kunna praktisera det här. I tanken är det många gånger spännande och lockande att jobba med detta, men i verkligheten blir man bara matt. Jag trodde att det skulle vara klienterna som krävde mest energi, men idag är det framför allt organisationen. Många kommer att vara här bara för att de behöver ett jobb och vad blir det för kriminalvård av det? ■

Fotnot:
Leif, Karin och Peter på Skogomeanstalten heter egentligen något annat.

fakta

Mellan 1998 och 2003 ökade antalet interner med 1 400. Sambandet mellan strafftidens längd och antalet anstaltsplatser är tydligt: om genomsnittet ökar med en vecka motsvarar det 200 platser. 2003 var medelstrafftiden 318 dagar vilket var 40 dagar längre än 1998.